

Over de politieke betekenis van milieueconomie

MARIAN DEBLONDE

Aan het einde van de negentiende eeuw slaagde de economische wetenschap – of althans het dominante (neoklassieke) paradigma – er in zichzelf te presenteren als een waarde vrije wetenschap. De idee van een waarde vrije of neutrale economie liet een specifiek verbond toe tussen economen en politici. Tegelijk heeft dit idee al die tijd blootgestaan aan kritiek, zelfs vanuit de gemeenschap van economische wetenschappers. Tot op heden heeft deze kritiek echter slechts een marginaal effect gehad op de gangbare beoefening van economische wetenschappen¹.

Tegenwoordig kunnen economen zich, net als vele andere wetenschappers, niet veroorloven om zich niet uiteen te zetten met de ecologische crisis. Hoewel de meeste milieueconomen blijven opereren binnen het kader van de positieve – d.w.z. objectieve en waarde vrije – neoklassieke theorie, stelt de ecologische crisis volgens sommigen onder hen de veronderstelde neutraliteit van economische wetenschap (opnieuw) op de proef. Een erkenning van de normatieve of waarde geladen aspecten van economische theorie heeft echter onvermijdelijk consequenties voor de politieke relevantie van economische informatie.

In dit artikel schets ik een overzicht van de verschillende wijzen waarop milieueconomen hun eigen wetenschap begrijpen en, bijgevolg, hun politieke rol rechtvaardigen. Ik behandel achtereenvolgens de posities van neoklassieke, 'institutionele' en 'radicale' milieueconomen. Bij deze indeling hoort onmiddellijk een kanttekening thuis. Vanzelfsprekend zijn de scheidslijnen tussen deze drie posities niet helder te trekken. Sommige milieueconomen behoren in sommige aspecten tot de ene positie en in andere tot een andere positie. Bovendien vertoont het 'radicaal'-economische paradigma veel overeenkomsten met het 'institutionele'

1 Voor een interessant overzicht van verdedigingen van de waarde-neutraliteit van economische theorie als antwoord op de politieke situatie in onze eeuw verwijs ik naar het hoofdstuk "Positive economics" in Proctor (1991).

paradigma. De verschillen tussen beide posities betreffen hoofdzakelijk de aangehangen waarden. 'Institutionele' milieueconomisten leunen eerder aan bij westerse waardenpatronen, terwijl 'radicale' milieueconomisten pogen dit westerse, normatieve perspectief te overstijgen. (Ik gebruik systematisch aanhalingstekens om mijn eigen onvrede met de naamgeving aan te duiden.)

Ik betoog dat neoklassiek geïnspireerde milieueconomisten geloven in een hoofdzakelijk wetenschappelijke oplossing van ecologische problemen, terwijl 'radicale' milieueconomisten het belang benadrukken van een politieke benadering. 'Institutionele' milieueconomisten bevinden zich ergens tussen deze twee posities in. In essentie verbergen de twee uiterste benaderingen, namelijk wetenschap versus politiek, een discussie omtrent de beste besluitvormingsprocessen: publieke debatten versus marktmechanismes.

Neoklassieke milieueconomie

De meeste milieueconomisten nemen de neoklassieke theorie als uitgangspunt om oplossingen te formuleren voor ecologische problemen. De neoklassieke procedure is gebaseerd op twee fundamentele premissen. Neoklassieke economen zijn er, ten eerste, van overtuigd dat competitieve markten, zodra zij een toestand van evenwicht benaderen, een optimale allocatie van schaarse goederen (kapitaal, arbeid en natuurlijke hulpbronnen) realiseren. Dit betekent dat marktkrachten de beste middelen zijn om uit het geheel van schaarse goederen een maximum aan baten te halen tegen een minimum aan kosten. Markten zijn, met andere woorden, een beter beslissingsmechanisme dan bijvoorbeeld publieke debatten.

Neoklassieke economen gaan er ten tweede van uit dat de waarde van goederen en diensten alleen op de markt kan blijken als een uitdrukking van individuele voorkeuren. Op de markt krijgen waren een prijs. Deze prijs is een functie van vraag en aanbod. Als vraag en aanbod naar een evenwicht neigen, is de prijs een goede weergave van de waarde van een waar. Deze 'waarde' komt dus niet voort uit de gemaakte productiekosten of uit de bruikbaarheid van de waar, maar uit de persoonlijke voorkeuren van individuen. De waarde hangt uiteindelijk af van subjectieve voorkeuren. (Deze overtuiging komt voort uit het zogenaamde 'methodologisch individualisme' van de neoklassieke theorie: de filosofische vooronderstelling dat maatschappelijke verschijnselen terug te voeren zijn op individuele verschijnselen. Individuen zijn de fundamentele analyse-eenheden.)

De gangbare milieueconomie extrapoleert deze twee premissen naar het milieu. Onze ecologische omgeving gaat er op achteruit. Dit is hetzelfde als zeggen dat milieugoederen en -diensten niet optimaal gealloceerd zijn. Daarom moeten wij – op zijn minst in theorie – een markt creëren en deze goederen en diensten veranderen in waren. De beste manier om het milieu te beschermen bestaat dan uit drie stappen (Jacobs 1991, 119-120 en Jacobs 1994)². Ten eerste moet het milieu

² Michael Jacobs is zelf geen neoklassieke milieueconomist. Hij ontwikkelt zijn eigen 'institutionele' milieueconomische visie uit zijn kritiek op de neoklassieke benadering.

opgedeeld worden in die goederen en diensten die een analyse als waar behoeven. Ten tweede moeten aan deze goederen en diensten prijzen toegekend worden. Daartoe weegt men de kosten nodig om bescherming van deze milieugoederen en -diensten te 'produceren' af tegen de baten van hun consumptie³. Zulke kostenbatenanalyses (KBA's) leiden uit het aggregaat (de al dan niet gewogen som) van individuele voorkeuren het optimale beschermingsniveau af. Ten derde zoeken economen naar geschikte instrumenten om de berekende prijzen om te zetten in werkelijke prijzen door in bestaande marktprocessen in te grijpen of nieuwe markten te creëren. Deze instrumenten moeten garanderen dat het optimale beschermingsniveau ook werkelijk bereikt wordt.

Orthodoxe milieueconomen namen van hun neoklassieke leermeesters de overtuiging over dat economie een 'positieve' wetenschap is. Aan het einde van de negentiende eeuw betekende de vervanging van de klassieke door de neoklassieke theorie een triomf voor de idee van waarde vrije economische wetenschap (Proctor 1991, 183-185). Neoklassieke economen staan in tegenstelling tot hun klassieke voorgangers niet langer stil bij vragen omtrent de oorsprong van waarde of bij morele en politieke problemen omtrent de verdeling ervan. Sinds de introductie van het principe van subjectieve waarde maken zij zich alleen zorgen over de technische vraag welke factoren relevant zijn voor het tot stand komen van prijzen. Politieke economie veranderde in economische analyse en wiskundige rekenmodellen kwamen in economisch onderzoek centraal te staan.

Maar hoe kunnen economen zich buigen over waarden, zonder zelf te vertrekken van bepaalde waardeoordelen? Volgens de beoefenaren van de neoklassieke theorie is economische analyse gebaseerd op bestaande voorkeuren van consumenten. Deze voorkeuren kunnen laag-bij-de-gronds of nobel zijn: het behoort niet tot de verantwoordelijkheid of bevoegdheid van de econoom om daarover te oordelen. Daarom is economische wetenschap volkomen neutraal. Zij aanvaardt individuele voorkeuren als gegeven en probeert deze zo goed mogelijk te vervullen. De neoklassieke theorie claimt dat marktkrachten instaan voor een optimale maar niet noodzakelijk moreel meest hoogstaande, uitkomst (Jacobs 1994, 79; Proctor 1991, 190). Vertrekkend van de overtuiging dat het er op aankomt tegemoet te komen aan consumentenvoorkeuren, begrijpen orthodoxe milieueconomen het als hun legitieme taak – en als een uiting van zuiver 'positieve' wetenschap – om KBA's te maken om het optimale niveau van milieubescherming te achterhalen.

Waarom hechten neoklassieke economen zoveel belang aan de waarde-neutraliteit van hun discipline? Proctor legt uit dat aan het einde van de negentiende

³ Volgens de neoklassieke theorie kunnen baten alleen op de markt blijken als de prijzen die voortkomen uit het spel van vraag en aanbod. Aangezien er in veel gevallen in werkelijkheid (nog) geen markt bestaat voor milieugoederen en -diensten, zagen neoklassieke milieueconomen zich verplicht instrumenten te verzinnen om deze baten op het spoor te komen. Deze instrumenten proberen de vraagcurves in te schatten door te informeren naar de 'bereidheid om te betalen' ('willingness to pay') van die consumenten waarvan men vermoedt dat zij belang stellen in de goederen en diensten in kwestie. Voor een overzicht van mogelijke instrumenten verwijst ik naar Jacobs (1991, hoofdstuk 17.)

Een 'institutionele' kritiek op de neoklassieke milieueconomie

Als een gevolg van ecologische problemen hebben veel Groene en ecologische economen (Jacobs, Daly, Costanza) afstand genomen van de gangbare neoklassieke theorie en gepleit voor institutionele correcties van de orthodoxe milieueconomie. Volgens hen beschrijft de neoklassieke theorie slechts één gedeelte van de werkelijke economie, namelijk de circulatie van geld. De echte economie bestaat echter uit activiteiten die plaatsgrijpen in een fysische wereld. In werkelijkheid is de geldcirculatie mogelijk dankzij energetische en materiële processen. Neoklassieke economen schilderen geldcirculatie af als een cyclische (of een spiraal-)beweging, maar vergeten dat deze cyclus niet parallel loopt met de circulatie van energie en materie. Energetische en materiële bronnen raken uitgeput; de afvalproductie overschrijdt de absorptiecapaciteit van lokale en globale ecosystemen. Twintigste-eeuwse kapitalistische economieën veroorzaken onomkeerbaarheid in plaats van circulariteit.

De belangrijkste kritiek van 'institutionele' milieueconomen betreft wat Jacobs de eerste stap van het neoklassieke project noemt, namelijk de bepaling van een geschikt niveau van milieubescherming (Jacobs 1991, hoofdstuk 10; Jacobs 1994). 'Institutionalisten' bekritisieren het idee dat het 'optimale' niveau van milieubescherming (het niveau waarop de marginale kosten van milieubescherming gelijk zijn aan de marginale baten, waarbij de kosten en baten meegenomen worden van alle individuen die zich begeven op de – vaak hypothetische – markt van een specifieke milieuwaarde) tegelijk het meest wenselijke niveau is. Optimaliseringsargumenten vormen slechts één, maar zeker niet de enige manier om het geschikte niveau te bepalen. Besluitvorming baseren op optimaliteitsargumenten gaat gepaard met het uitspreken van waarde-oordelen op verschillende niveaus. Op het interne niveau van de neoklassieke theorie weerspiegelt 'optimaliteit' enkel de voorkeuren van individuen met voldoende koopkracht. Het houdt geen rekening met de voorkeuren van toekomstige generaties. Het meet alleen de totale voorkeuren van individuen, niet de verdeling ervan. Op een tweede, extern niveau impliceert een gebruik van optimaliseringsargumenten dat men het belang van andersoortige argumenten ontkent, die niet zozeer op individuele voorkeuren gebaseerd zijn, maar op ideeën omtrent wat goed is voor de gemeenschap of op verschillende politieke, religieuze en ideologische waarderingen.

'Institutionele' economen betwisten de veronderstelde waardevrijheid van de neoklassieke theorie. Zij wijzen er op dat Westerse markteconomieën geen natuurlijke economieën zijn, maar historische verschijnselen gebaseerd op specifieke instituties (zoals overheden, regels en eigendomsrechten). Zij verwerpen het systematische gebruik van het methodologisch individualisme, omdat consumentenvoorkeuren niet altijd een goede maatstaf zijn. Zij ontkennen bovendien dat individuen altijd handelen uit eigenbelang om hun eigen profijt te maximaliseren. Individen nemen vaak beslissingen op basis van hun politieke, culturele of ideologische overtuigingen, zelfs binnen de economische sfeer.

Volgens mij is het belangrijk te benadrukken dat de aanval van 'institutionele' economen op de neoklassieke theorie vooral de kwestie van het geschikte niveau van milieubescherming betreft. Erkenning van de ecologische basis van economische processen bracht 'institutionele' economen ertoe te proberen om andere disciplines zoals natuurkunde, ecologie, biologie en scheikunde te combineren met hun eigen theorie. Deze interdisciplinaire benadering confronteerde hen onmiddellijk met een grote hoeveelheid onzekerheden. Ecologen, bijvoorbeeld, weten niet eens precies hoe niet-menselijke, dynamische en evoluerende ecosystemen werken en nog minder hoe zij voorspellingen kunnen doen op het terrein van de menselijke ecologie. Interdisciplinariteit zorgde ervoor dat 'institutionele' milieueconomen het geschikte niveau van milieubescherming gingen begrijpen als een typisch politieke vraag⁴. Volgens hen is het belangrijkste probleem van de neoklassieke theorie niet dat zij niet waarde vrij is, maar het feit dat zij zonder enige betwisting voor politieke doeleinden gebruikt wordt. 'Institutionele' economen pleiten daarom voor een politieke definiëring van macro-economische milieugrenzen. Tegelijk willen zij de micro-economische vrijheid zoveel mogelijk intact houden. "Met planning is eenvoudig bedoeld het proces van het kiezen van de macro-economische *uitkomsten* van economische activiteit, niet van het vastleggen van de micro-economische *methodes*", vertelt Jacobs (Jacobs 1991, 125). Daly schrijft: "Het leidende ontwerp principe [...] is de noodzakelijke sociale controle te leveren met een minimale opoffering van persoonlijke vrijheid, macrostabiliteit te verschaffen die samengaat met microdiversiteit, het macrostatische te combineren met het microdynamische" (Daly 1992, 51). 'Institutionele' economen betwijfelen inderdaad de institutionele basis van een markteconomie; zij wijzen marktkrachten echter niet af, maar zoeken naar de geschikte institutionele voorwaarden (bijvoorbeeld een overheid die het niveau van milieubescherming vastlegt) waarbinnen markten hun werk kunnen doen.

'Institutionele' economen erkennen de normatieve basis van de neoklassieke theorie; zij geven toe dat de culturele en historische context de economische theorie beïnvloedt. Deze toegeving is niet zonder gevolgen voor de politieke rol die 'institutionalisten' op legitieme wijze kunnen spelen. Als economische theorie afhangt van haar context, geldt dit evenzeer voor institutionele economie. In dit geval zijn institutionalisten evenmin neutrale wetenschappers en kunnen zij hun eventuele politieke rol in het formuleren van adviezen voor economisch beleid, in tegenstelling tot hun neoklassieke collega's, niet verdedigen op basis van hun neutraliteit. Desondanks zien zij verschillende redenen die een adviserende politieke rol rechtvaardigen.

Het is geen gemakkelijke opgave om een geschikt niveau van milieubescherming vast te stellen. Men wordt geconfronteerd met verschillende soorten onzekerheden: onzekerheden die voortkomen uit de complexiteit van ecologische verschijnselen, uit de betwistbare waarden impliciet in theoretische interpretaties,

4 Zie bijvoorbeeld Daly die wijst op de morele overwegingen die meespelen bij het bepalen van het optimale niveau van een 'steady-state economy', een economie als stationaire toestand (Daly 1992, hoofdstuk 3; Jacobs 1991, hoofdstuk 10).

en uit een eenvoudig en onherstelbaar tekort aan kennis (Funtowicz en Ravetz 1991, 143). Bovendien gaan onzekerheden ten aanzien van ecologische kwesties vaak samen met grote risico's. Veel ecologische problemen zijn globaal van omvang en hebben langetermijneffecten. De overleving van onze beschaving of zelfs van onze planeet is in het geding. Bijgevolg hangt goed milieubeleid af van kwalitatief hoogstaande wetenschappelijke informatie. Hier is een cruciale taak weggelegd voor wetenschappers en experts. Hoe kunnen wetenschappers en experts publiek beleid beïnvloeden gegeven het huidige inzicht in de verschillende soorten onzekerheden? Institutionele milieueconomisten stellen verschillende strategieën voor⁵

Ten eerste pleiten sommigen onder hen (Norgaard bijvoorbeeld) voor paradigmatisch pluralisme. Aangezien elk paradigmatisch kader impliciete waardeoordelen herbergt, resulteert het altijd in theoretische voorstellen die voordeliger zijn voor sommige mensen dan voor andere. Zolang men gelooft in één beste methode, kan men gemakkelijk denken dat deze methode het enig mogelijke antwoord biedt. In dit geval hoeven waardeoordelen niet expliciet te worden. Een confrontatie tussen verschillende economische paradigma's die verschillende antwoorden formuleren kan verborgen waardeoordelen aan de oppervlakte brengen. Op dat ogenblik kunnen normatieve keuzes onderwerp van publiek debat worden.

Ten tweede pleiten institutionele economen voor disciplinair pluralisme op verschillende niveaus (Costanza e.a. 1991, Maxwell en Randall 1989, Jacobs 1991; 1994). Samenwerking tussen economen en natuurwetenschappers (ecologen, biologen, chemici, fysici) is nodig voor een beter begrip van de complexe interacties tussen economische en ecologische sectoren. Dit soort interdisciplinariteit kan leiden tot een beter beleidsadvies inzake het probleem van een geschikt niveau van milieubescherming (Costanza e.a. 1991, 2-7). Samenwerking tussen economen en andere sociale wetenschappers (psychologen, sociologen, antropologen, politicologen) kan het begrip van menselijk gedrag verbeteren⁶. Dit soort kennis is nuttig voor beleidsadviesing zowel met betrekking tot de definitie als de realisering van milieubescherming. Kennis van de verschillende types van waarderings, van de wijze waarop deze waarderings ontstaan, en van de politieke instituties die deze individuele keuzes onvertroebeld en democratisch weergeven is nuttig om het wenselijke niveau van milieubescherming te definiëren en om dit niveau daadwerkelijk te bereiken (Jacobs 1994, 84-88).

Ten slotte zien een aantal 'institutionele' milieueconomisten de noodzaak tot uitbreiding van de wetenschappelijke gemeenschap (Funtowicz en Ravetz 1991, Maxwell en Randall 1989). Volgens Maxwell en Randall is niet alleen het geloof in een waarde vrije wetenschap getaand, maar ook het geloof in een democratische

5 Zie bijvoorbeeld Maxwell en Randall (1989), Norgaard (1989) en Funtowicz en Ravetz (1991).

6 Aangezien institutionele economen het neoklassieke dogma van de 'rationele' homo oeconomicus niet aanvaarden, benadrukken zij de behoefte aan empirisch onderzoek naar de manier waarop mensen zich werkelijk gedragen.

overheid en publieke administratie. Het besef dat politieke beslissingen afhankelijk zijn van direct betrokkenen voedt de overtuiging dat politieke vertegenwoordigers niet het algemene belang nastreven. Een representatieve democratie is eerder een proces waarin individuen met verschillende belangen met elkaar onderhandelen en zo proberen hun eigen interesses zo goed mogelijk vertaald te krijgen in overheidsbeleid. Politieke beslissingen weerspiegelen met andere woorden de bestaande meervoudigheid in de samenleving. Aangezien de publieke opinie van groot belang is in pluralistische besluitvormingsprocessen, hebben diverse belangengroeperingen baat bij expertinformatie die hen toelaat hun particuliere belangen te verdedigen. Daarom onderhouden zowel private als publieke belangengroepen hun eigen deskundigen (Maxwell en Randall 1989, 236-239). Op hun beurt hebben deze deskundigen, gezien de veelvuldige onzekerheden op het terrein van de milieuproblematiek, baat bij de inbreng van leken (activisten, juristen, journalisten, wetgevers en personen wiens levens en inkomsten direct afhangen van de voorgestelde oplossingen). De inbreng van de specifieke ervaringen en kennis van leken betekent een mogelijke verrijking voor een wetenschappelijke definitie van milieuproblemen en voor theoretische interpretaties en analyses. Daarom moet politiek pluralisme vergezeld gaan van pluralistische debatten binnen de wetenschappelijke gemeenschap. Politiek pluralisme vraagt om een democratisering (en een 'pluralisering') van wetenschap (Funtowicz en Ravetz 1991, 148-151).

Zodra het logisch positivistische fundament van de neoklassieke theorie ondergraven is, zien 'institutionele' milieueconomisten zich verplicht hun bijdrage aan publiek beleid te rechtvaardigen met behulp van nieuwe argumenten. De veelvuldige onzekerheden van de milieuproblematiek vormen één argument. De pluralistische organisatie van de wetenschappelijke gemeenschap levert een tweede argument: pluralistische wetenschap maakt mogelijke normatieve keuzes tot onderwerp van publiek debat. Op basis van deze argumenten rechtvaardigen 'institutionele' milieueconomisten hun adviserende rol. Men kan zich echter afvragen of politici zelf deze rol aanvaarden. Een gebrek aan neutrale kennis kan ook een argument worden om de roep naar macro-economische milieunormen af te zwakken, zoals het geval lijkt te zijn in het rapport van de Nederlandse Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: *Duurzame risico's: een blijvend gegeven* (1994).

De 'institutionele' milieueconomie bekritiseerd

Vanuit het perspectief van feministen, socialisten en van derdewereldlanden vanaf nu betitel ik dit perspectief als het 'radicale' milieuperspectief – gaat bovengaan kritiek op gangbare milieueconomie niet ver genoeg. Hun belangrijkste bezwaar betreft de beperkte reikwijdte van de thema's die zich op de officiële agenda voor ecologisch beleid bevinden. 'Institutionele' milieueconomisten beschouwen het thema van het wenselijke niveau van macro-economische milieubescherming als een politiek – want normatief – thema; een thema dat overheidsingrijpen in de economische sfeer rechtvaardigt. Tegelijk willen zij de organisatie van westerse economieën zoveel mogelijk intact houden. Zij willen dat

het kapitalisme ingeperkt wordt door politiek – in plaats van neoklassiek – gedefinieerde ecologische grenzen: Ryle bestempelt deze onderneming als een beheer van het kapitalisme (Ryle 1988, 48). 'Radicale' milieueconomisten maken zich vooreerst zorgen om de definitie van de ecologische agenda. Zij willen milieueconomische theorieën openbreken om, naast milieuthema's, ook thema's met betrekking tot gender, klasse en ras mee te nemen. Zodra men politieke discussies voert over niveaus van milieubescherming, stellen zij, kan men niet anders dan tegelijk sociale verhoudingen ter discussie stellen (Ryle 1988, 20; Martinez-Allier 1991, 132-135).

'Radicale' milieueconomisten gaan één stap verder dan hun 'institutionele' collega's met hun kritiek op de gangbare milieueconomie. Zij bekritisieren de specifieke blinde vlekken van het conceptuele kader van westerse (neoklassieke zowel als 'institutionele') economie. Zij beschouwen economische theorieën als sociale constructies; als sociale constructies zijn zij het resultaat van en weerspiegelen zij machtsverhoudingen. Dominante westerse economische theorieën bevestigen bestaande machtsverhoudingen, niet zozeer als een gevolg van bewust overleg, maar als een gevolg van de specifieke manier waarop hun conceptuele kader ons toelaat de werkelijkheid te zien (Waller en Jennings 1990, 617).

Ryle bijvoorbeeld interpreteert de gangbare economie, vanuit een ecosocialistisch perspectief, als een theorie die de economische activiteiten beschrijft en de criteria gebruikt die van belang zijn voor die instellingen (banken, bedrijven) die winst accumuleren en die onze economie aansturen (Ryle 1988, 44). De gangbare economie, schrijft Ryle, verdoezelt dat wij nog steeds leven in een klasse-maatschappij waarin de rijken recentelijk nog rijker geworden zijn.

Waller en Jennings reflecteren vanuit een feministisch perspectief: zij zien een restant van zeventiende eeuwse praktijken. In die tijd was het politieke gezag gescheiden van de familie, waarin bijna alle materiële productie plaatsvond. Hoewel in de negentiende eeuw de industrialisatie van de economie een publiek verschijnsel maakte, bleef de oude tegenstelling publiek-privaat gehandhaafd en dient zij (nog steeds) als een rechtvaardiging om de economie te vrijwaren van overheidsbemoeienis. Aan de andere kant verkregen vrouwen, die achterbleven in het (private) gezin, een ondergeschikte, want niet-economische status (Waller en Jennings 1990, 619).

Ten slotte verklaart Harcourt, die het feministische en het derdewereldperspectief combineert, dat heersende westerse economische theorieën slechts één deel van de economie beschrijven. Verwijzend naar Gudeman en Rivera (1993) onderscheidt zij twee types economieën die terug te vinden zijn in alle samenlevingen: één gebaseerd op het genoten inkomen en één gebaseerd op aanwinst. De aanwinst-economie is terug te vinden in het moderne marktsysteem gebaseerd op de ruil van waren omwille van winst. De huishoudeconomie is gericht op het voorzien in goederen en diensten door middel van bepaalde sociale praktijken en culturele vormen. Zij omvat zowel menselijke interventie in de natuurlijke wereld als de onbetaalde productie van menselijke hulpbronnen (sociaal geconstrueerd als de

reproductieve arbeid van vrouwen). De neoklassieke, en gedeeltelijk ook de institutionele, milieueconomie negeert de huishoudeconomie en bijgevolg ook de dynamische interacties tussen beide (Harcourt 1993, 38-39).

Aangezien alle (economische) theorieën sociale constructies zijn, is de vraag wie aan wetenschappelijke discussies deelnemen erg belangrijk. Daarom pleiten 'radicale' milieueconomisten voor een *bottom-up* benadering. Deze benadering is niet zonder gevolgen voor de milieueconomie. Zij plaatst vraagtekens bij haar onderzoeksdomein en conceptueel kader en zij noopt tot een andere institutionalisering van economisch onderzoek. Uiteindelijk vraagt zij om andere politieke en economische instituties.

Een *bottom-up* benadering impliceert een voortdurende wisselwerking tussen leken en wetenschappers om het conceptuele kader van de economische theorie bij te stellen: 1) om het ecologische vocabulaire van economen te verbinden met dat van plaatselijke mensen in verschillende hoeken van de wereld (Martinez-Alier 1991; Funtowicz en Ravetz 1991, 150; Thrupp e.a. 1994); 2) om de twee soorten economie bij elkaar te brengen op een manier die niet-westerse culturele interpretaties van de relatie tussen economie en milieu en van het aandeel van vrouwen in de productie van menselijke hulpbronnen respecteert (Harcourt 1993, 41). Een *bottom-up* benadering mondt onvermijdelijk uit in een verschuiving van relevante milieueconomische vragen. Economen proberen dan niet langer kapitalistische economieën centraal bij te sturen, maar zoeken naar andere, lokaal ingebedde economieën die mensen centraal stellen, waarin winst niet langer maatstaf is voor economische rationaliteit, en waarin productie gericht is op de vervulling van cultureel gedefinieerde (ecologische en andere) behoeften (Harcourt 1993, 39; Ryle 1988, 39). Een *bottom-up* benadering bepleit zelfvoorziening waar mogelijk en wenselijk en betwist het heersende discours van 'economische globalisering' en 'globale ecologische onzekerheden en risico's' (Frankel 1987, 266; McMichael 1995).

Een participatorische milieueconomische benadering is niet verenigbaar met een eenzijdige, centrale (nationale of internationale) definitie van ecologische doelstellingen. Zij noopt ons daarentegen op zoek te gaan naar geschikte politieke en economische instituties op verschillende (lokale, regionale, nationale en internationale) niveaus. Zij noopt ons ten tweede om uit te zoeken op welk niveau welke ecologische (en andere sociale) problemen aangepakt moeten worden. Zij noopt ons ten derde te onderzoeken hoe een evenwicht te realiseren tussen een zekere mate van autonomie en van heteronomie op en tussen elk niveau.

'Radicale' milieueconomisten vervullen nog steeds een politieke rol. Samen met andere burgers proberen zij de globale en publieke impact op lokale en private problemen te interpreteren en te begrijpen, structurele knopen te ontwarren en te zoeken naar een betere politieke en economische organisatie van de samenleving. Hun wetenschappelijke arbeid is niet neutraal, maar politiek. In tegenstelling tot hun neoklassieke en 'institutionele' collegas kennen zij zichzelf echter geen bevoorrechte politieke rol toe.

Conclusie

In dit artikel heb ik in sneltreinvaart milieueconomische posities geschetst die variëren van de 'positieve' neoklassieke tot de 'politieke' 'radicale' milieueconomie. De politieke status, de inhoud en de institutionalisering van economische theorie bleek in de verschillende gevallen grondig af te wijken. Waar neoklassieke en 'institutionele' milieueconomie beschouwd kunnen worden als tamelijk duidelijke projecten, zijn 'radicale' milieueconomische projecten nog volop in ontwikkeling. Er is nog veel theoretisch en praktisch werk nodig om de kritiek die zij gemeenschappelijk hebben te formuleren en om te zetten in concrete voorstellen voor (lokaal en globaal) handelen. 'Radicalen' milieueconomisten hebben nog om een andere reden een lange weg te gaan. Waar hun neoklassieke collega's een algemeen aanvaarde wetenschappelijke en politieke positie hebben (die 'institutionele' milieueconomisten al in grote mate moeten missen), moeten 'radicale' milieueconomisten nog volledig hun eigen weg banen. Hoewel de milieuzorg in het Zuiden een mogelijk sterkere drijfveer is dan in het Noorden, is het zeer de vraag of 'radicale' milieueconomisten in de internationale context van milieu 'managers' een redelijke kans zullen krijgen om hun stempel te drukken op lokale en globale milieugenda's en beslissingen.

Bibliografie

Costanza, R., Daly, H.E. & Bartolomew, J.A.

1991 Goals, agenda, and policy recommendations for ecological economics. In: R. Costanza & L. Wainger (eds.), *Ecological economics: the science and management of sustainability*. New York: Columbia University Press.

Daly, H.E.

1992 *Steady-state economics*. London: Earthscan

Frankel, B.

1987 *The post-industrial utopians*. Cambridge: Polity Press.

Funtowicz, S.O. & Ravetz, J.R.,

1991 A new scientific methodology for global environmental issues. In: R. Costanza & L. Wainger, *Ecological economics: the science and management of sustainability*. New York: Columbia University Press

Gudeman, S. & Rivera, A.

1993 *Caring for the base*. Alternative Approaches to the Greening of Economics seminar. Bellagio, Italy.

Harcourt, W.

1993 Towards a feminist alternative to greening economics. *Vena Journal*, 2, 37-42.

Jacobs, M.

1994 The limits to neoclassicism. Towards an institutional environmental economics. In : M. Redclift & R. Benton (eds.), *Social theory and the global environment*. London & New York: Routledge.

Jacobs, M.

1991 *The green economy. Environment, sustainable development and the politics of the future*. London & Concord, Mass.: Pluto Press.

Martinez-Allier, J.

1991 Ecological perception, environmental policy and distributional conflicts: some lessons from history. In: R. Costanza & L. Wainger, *Ecological economics: the science and management of sustainability*. New York: Columbia University Press.

Maxwell, J.A. & Randall, A.

1989 Ecological economic modelling in a pluralistic participatory society. *Ecological economics*, 1, 233-249.

McMichael, Ph.

1995 The agrarian question revisited on a global scale. Paper prepared for the conference on Agrarian Questions, Wageningen, The Netherlands, May 1995

Norgaard, R.B.

1989 The case for methodological pluralism. *Ecological economics*, 1, 37-57.

Proctor, R.N.

1991 *Value-free science? Purity and power in modern knowledge.* Cambridge, Mas. & London, England: Harvard University Press.

Ryle, M.

1988 *Ecology and socialism.* London: Radius.

Thrupp, L.A., Cabarle, B. & Zazueta, A.

1994 Participatory methods in planning & political processes: linking the grassroots & policies for sustainable development. *Agriculture and human values*, 11 (2/3), 77-84.

Waller, W. & Jennings, A.

1990 On the possibility of a feminist economics: the convergence of institutional and feminist methodology. *Journal of economic issues*, 24 (2), 613-622.

Marian Deblonde is als natuurkundige en filosofe verbonden aan de leerstoelgroep Toegepaste Filosofie van de Landbouwuniversiteit Wageningen.